

Стан та тенденції розвитку економіки України: міжнародні оцінки і національні реалії

Досліджено сучасний стан національної економіки та виявлено дестабілізуючі чинники макроекономічного розвитку. Визначено головні системні загрози і обмеження довгострокового розвитку економіки України і сформульовано основні завдання економічної політики держави для підвищення рівня її конкурентоспроможності.

Ключові слова: державна політика, ризики, конкурентоспроможність, негативні тенденції функціонування національної економіки.

Исследовано состояние национальной экономики и выявлены дестабилизирующие факторы, препятствующие макроэкономическому развитию. В статье определены главные системные угрозы и ограничения долгосрочного развития экономики Украины и сформулированы основные задачи экономической политики государства для укрепления ее конкурентоспособности.

Ключевые слова: государственная политика, риски, конкурентоспособность, негативные тенденции функционирования национальной экономики.

The state of national economy and factors that contribute to macroeconomic development are examined. The article determines dominating systemic threats and restrictions for long-term development of the Ukraine's economy and formulates the main tasks of the state economic policy for strengthening its competitiveness.

Keywords: state policy, risks, competitiveness, negative trends of the national economy functioning.

Постановка проблеми. Глобалізація як системне гео економічне і геополітичне явище, що характеризується поглибленням інтеграційних процесів і посиленням відкритості національних ринків, справляє суперечливий вплив на розвиток країн світу. Попри її значні досягнення щодо збільшення можливостей для ефективного розміщення капіталу, розширення ринків збуту, залучення до господарського обігу зовнішніх ресурсів, в деяких країнах під тиском зовнішнього попиту загострюються проблеми диспропорційності розвитку і неефективності взаємозв'язків у різних сегментах господарської системи, що призводить до втрати їхнього потенціалу.

Розвиток економіки України на сучасному етапі відбувається на фоні неухильної тенденції глобалізації світового господарства і в значній мірі детермінований міжнародними економічними і політичними процесами. Диспропорційність її соціально-економічного розвитку, яка сформувалася ще до по-

чатку розгортання світової кризи, спровокувала дестабілізаційний ефект, збільшивши вразливість економіки до зовнішніх шоків і тим самим максимізувавши негативні наслідки кризи для соціально-економічної системи країни. Глибина кризового падіння економіки України, яка значно перевищила аналогічну тенденцію в інших країнах світу, і зокрема в країнах СНД, спровокована погіршенням основних відтворювальних пропорцій і неефективною взаємодією із зовнішньогосподарським сектором як сировинного приросту. Як наслідок, Україна, яка лише дотично відчуває на собі переваги інтеграції у формі розширення ринків збуту, переливу інвестицій і технологій, є відкритою до негативних зовнішніх імпульсів і вразливою до коливань світогосподарської кон'юнктури.

Підвищення ступеню відкритості і взаємозалежності національних економік з погляду на посилення економічної конкуренції, періодичності виникнення криз світового і локального масштабу та прискорення передачі негативних зовнішніх імпульсів на національне підґрунтя вимагає ретельного дослідження стану дестабілізуючих чинників розвитку, конкурентоспроможності та резервів підвищення ефективності функціонування національної економіки. Лише відкритість економіки країни, яка співставна з рівнем її конкурентоспроможності, дозволить господарюючим суб'єктам зайняти достойну ринкову нішу і закріпити стійкі позиції на світових ринках. А для країни – це можливість долучитися до потужного міжнародного науково-технічного та економічного потенціалу і забезпечити збалансований розвиток у довгостроковій перспективі.

Аналіз досліджень та публікацій з проблеми. Достатньо повно інформація про позиції країн в глобальній економіці, макроекономічні умови їх функціонування тенденції і ризики економічного зростання економік світу та резерви підвищення ефективності їх функціонування представлена в міжнародних рейтингах інтегральних індексів соціально-економічного розвитку країни і таких, що характеризують її окремі сфери. В оцінках рівня конкурентоспроможності економік країн, де фігурує Україна, найбільш авторитетними серед фахівців є звіт швейцарського Інституту розвитку менеджменту (IMD – Лозанна) [1] та Світового економічного форуму (WEF – Давос) [2]. Національна система оцінок конкурентоспроможності розроблена Радою конкурентоспроможності України – неурядовою організацією, до складу якої входять авторитетні вітчизняні науковці, бізнесмени й громадські діячі [3]. Фонд «Ефективне Управління» у партнерстві з провідними міжнародними організаціями залучає найкращі світові прак-

тики для обговорення і формалізації проблем забезпечення конкурентоспроможності економіки України [4]. Існує низка організацій, серед яких Світовий банк, ООН, ЮНІДО, ОЕСР, неурядові організації The Heritage Foundation, The Transparency International та ін., які досліджують окремі фактори розвитку країн світу [5–8]. За допомогою міжнародних рейтингів визначається поточний економічний стан країни по відношенню до інших країн, її здатність до забезпечення економічного зростання та високого за світовими стандартами рівня добробуту своїх громадян на основі виваженої політики, ефективних інститутів держави та факторів розвитку, визначаються сильні і слабкі сторони в економіці.

Серед вітчизняних інституцій, які презентують аналітичні матеріали щодо тенденцій розвитку економіки України, Науково-дослідний економічний інститут Міністерства економічного розвитку і торгівлі України, ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України», Інститут світової економіки і міжнародних відносин НАН України, Національний інститут стратегічних досліджень. Використання значного емпіричного матеріалу, статистичних і експертних оцінок дозволяє об'єктивно оцінювати позиції країни в цій царині, визначити причини втрати економікою конкурентних позицій та резерви підвищення конкурентоспроможності відповідно до наявного потенціалу, слугує підґрунтям для формування відповідної економічної політики, спрямованої на підвищення ефективності господарювання.

Мета статті є дослідження стану, тенденцій та чинників розвитку економіки України, визначення ризиків її розвитку в умовах глобальної нестабільності і обґрунтування напрямів та інструментів державної політики, орієнтованої на підвищення рівня її конкурентоспроможності.

Виклад основного матеріалу. Друга половина 2008 року ознаменувалася для світового господарства поширенням кризи іпотечного кредитування і споживчих кредитів на ринки комерційної нерухомості та промислового сектора. Фінансова криза розповсюдилася і на реальний сектор економіки, що виявилось у стрімкому падінні цін на сировинних ринках, стагнації розвинених країн світу та зростання безробіття. Сучасна фінансова криза по-новому репрезентувала національні економіки з позицій їх здатності протистояти негативним зовнішнім впливам і виявила приховані загрози їх розвитку. В докризовий період джерелом зростання в країнах з розвинутою економікою та країнах Центральної і Східної Європи був внутрішній попит за рахунок високого рівня споживання й інвестицій у житлове будівництво, що, за відсутності інших стимулів економічного зростання в період рецесії і зниження внутрішнього попиту, призвело до стрімкого погіршення функціонування економік цих країн. Особливістю країн з ринками, що формуються, в тому числі і економіки України, є зорієнтованість на зовнішні ринки збуту та обмеженість внутрішнього попиту. З огляду на сировинну спрямованість експорту це робить їх залежними від рівня ділової активності в країнах-імпортерах та вразливими до коливань світогосподарської кон'юнктури.

Починаючи з листопада 2008 року національна економіка вступила в активну фазу рецесії. Кризові процеси для України виявилися більш руйнівними, ніж для інших країн світу, в тому числі і країн СНД, що спровокувало стійку втрату позицій в рейтингу Глобальної конкурентоспроможності (табл. 1).

Найвідчутнішим каналом негативних зовнішніх імпульсів на економіку України є зовнішньоторговельний канал. Тенденція до падіння цін на сировинних ринках, спровокована з 2008 року зниженням рівня ділової активності, продовжується. Це позначилося на зменшенні обсягів виробництва промислової продукції на 22% у 2009 році. Після нетривалої активізації з початку друга хвиля зниження промислового виробництва: на 1% у 2012 році та на 5% у першому півріччі 2013 році проти відповідного періоду минулого року. Зменшення інвестиційного попиту у провідних економіках світу, і зокрема в зоні євро, та зменшення обсягів взаємної торгівлі держав – членів Митного союзу в 2013 році на 7% позначилося на скороченні національного експортноорієнтованого металургійного виробництва. Негативну тенденцію не змогло змінити навіть збільшення попиту на всі базові метали з боку Китаю. На вітчизняних підприємствах металургії та з виробництва готових металевих виробів темпи промислової продукції з початку 2013 року скоротилися на 5,8%, зокрема у виробництві труб – на 18,2%, кольорових металів – 5,7%, готових металевих виробів – 6,8%. Зменшення обсягів експорту в першому півріччі 2013 року спостерігається за групами продовольчих товарів – на 8,3%, мінеральних продуктів – 12,7%, продукції хімічної промисловості – 4,1%. У цілому обсяги експорту товарів і послуг у першому півріччі 2013 року скоротилися на 14,4% проти аналогічного періоду 2012 року.

Переважає в структурі зовнішньої торгівлі сировини, напівфабрикатів і готової продукції з низьким вмістом доданої вартості; пріоритетність цінових методів конкуренції визначають сучасну модель конкурентоспроможності України як факторноорієнтовану. Відповідно до структури зовнішньої торгівлі Україна реалізує цю стратегію у металургійній (37,5% у загальній структурі експорту товарів), хімічній промисловості (9,7%) та транспорті (65,7% у загальній структурі експорту послуг).

Оскільки саме ці галузі забезпечують експортний потенціал країни, зниження обсягів їхнього споживання традиційними імпортерами і ненаалагодженість нових каналів збуту зумовило сповільнення темпів зростання ВВП до 100,2% у 2012 році, а далі – до скорочення ВВП у другому кварталі 2013 року 98,8%. У результаті дисбалансів у зовнішньоторговельній сфері дефіцит поточного рахунку платіжного балансу країни за перше півріччя 2013 року становив \$5171 млн. – 6,3% ВВП (за перше півріччя 2012 року – \$5614 млн. – 8,0% ВВП) [10].

Чинником, який обумовлює високу залежність національної економіки від коливань світогосподарської кон'юнктури і унеможливорюють стабільне економічне зростання в умовах перманентної глобальної нестабільності, є деформована структура виробництва з домінуванням видобувних і базових галузей з низьким ступенем переробки сировини (табл. 2).

Таблиця 1. Динаміка рейтингів Глобальної конкурентоспроможності країн за стадіями розвитку

Країна / економіка	Глобальний індекс конкурентоспроможності в загальному рейтингу			
	2006–2007 (серед 122 країн)	2007–2008 (серед 131 країни)	2013–2014 (серед 142 країн)	зміна позиції в рейтингу
Інноваційно-орієнтовані економіки (стадія 3) – 37 країн				
США	1	1	5	-4
Великобританія	2	9	10	-8
Данія	3	3	15	-12
Швейцарія	4	2	1	+3
Японія	5	8	9	-4
Фінляндія	6	6	3	+3
Німеччина	7	5	4	+3
Сінгапур	8	7	2	+6
Швеція	9	4	6	+3
Нідерланди	11	10	8	+3
Канада	12	13	14	-2
Норвегія	17	16	11	+6
Перехід зі стадії 2 на стадію 3 – 22 країни				
Чилі	27	26	34	-8
Литва	38	38	48	-10
Латвія	44	45	52	-8
Польща	45	51	42	+3
Туреччина	58	53	44	+14
Росія	59	58	64	-5
Бразилія	66	72	56	+10
Економіки, орієнтовані на ефективність (стадія 2), – 31 країна				
Китай	35	34	29	+6
Україна	69	73	84	-15
Перехід зі стадії 1 на стадію 2 – 20 країн				
Кувейт	30	30	36	-6
Азербайджан	62	66	39	+23
Вірменія	80	93	79	+1
Молдова	86	97	89	-3
Факторно-орієнтовані економіки (стадія 1) – 38 країн				
Індія	42	48	60	-18
Таджикистан	96	117	-	-23

Джерело: [2].

Галузева структура промисловості України занадто обтяжена виробництвом первинних сировинних ресурсів і напівфабрикатів. Вагому частку становить продукція металургійного комплексу, і це навіть під тиском зниження зовнішнього попиту. В той же час питома вага продукції машинобудування в 3–4 рази нижча, ніж у розвинених країнах і світі в цілому.

При такій структурі реального сектору не можна очікувати ефективної економіки. На те є об'єктивні умови, а саме: відносно низький рівень валової доданої вартості на одиницю витрат, що притаманний для галузей, які займаються видобутком і первинною переробкою сировини. Ефективність економіки може зростати лише зі збільшенням частки галузей, що виробляють продукцію з високим ступенем технологічної переробки і наукоємності. Тільки на цьому шляху можна кардинально обновити структуру сукупного попиту, наблизити її до

середньоевропейських стандартів. Натомість у структурі валового випуску України валова додана вартість займає 43,02%, у той час як проміжне споживання становить 56,98%. Ця тенденція погіршується впродовж десяти останніх років, що є свідченням високої матеріаломісткості вітчизняного виробництва. Сировинна та напівфабрикатна спрямованість промислового виробництва України, окрім низької рентабельності, зумовлює високу енергоємність національного продукту і загрозливу техногенну навантаженість на природне середовище. Обмеженість внутрішнього попиту і затребуваність економіки України як сировинного придатка на світових ринках не дають можливості реалізувати наміри щодо розвитку високотехнологічних секторів економіки.

Дестабілізуючим чинником розвитку України стала наростаюча боргова залежність, яка дестабілізує практично всі сег-

Таблиця 2. Структура промисловості у світі, розвинених країнах та в Україні, %

	Світ у цілому	Розвинені країни	Україна				
			2001	2005	2008	2012	2013№
Промисловість	100	100	100	100	100	100	100
у тому числі:							
харчова	10,7	9,1	16,6	16,3	15,2	18,2	19,2
легка	7,8	6,5	1,4	1,1	0,9	0,7	0,7
хімічна	11,2	11,6	6,0	4,7	6,1	4,3	5,0
металургія	6,96	6,9	18,0	22,1	22,0	16,0	18,4
машинобудування	29,1	34,3	10,2	12,7	13,3	10,2	9,8

№ Січень-вересень 2013 року.
Джерело: [10, 11].

менти розвитку національної економіки. Наслідком неефективної політики зовнішніх запозичень, яка полягає в їх надмірності і нераціональному використанні, є обмеження свободи проведення економічної політики в майбутньому. Тягар державного боргу країни провокує втрату довіри кредиторів, зниження інвестиційної привабливості та обмеження доступу до зовнішніх джерел фінансування. Як наслідок, у вересні 2013 року міжнародне рейтингове агентство Moody's Investors Service знизило рейтинг державних облігацій України до Caa1 (клас істотного ризику) і помістило рейтинг на перегляд із можливістю зниження до екстремально спекулятивного класу [12].

Валовий зовнішній борг України на кінець липня 2013 року виріс до \$134 368 млн. і становив 75,7% ВВП [13]. Слід зазначити, що у структурі зовнішнього боргу значною є частка короткострокового капіталу (46,2%), яка на кінець другого кварталу 2013 року становила \$62,1 млрд. Саме раптовий відтік цього капіталу під тиском зростання довгострокових процентних ставок на фінансових ринках розвинених країн може спровокувати девальвацію курсу національної валюти [14].

Переважна більшість держав світу мають державний борг, який суттєво зріс у 2012 році через необхідність збільшення фінансування антициклічних заходів (рис. 1).

Зовнішня заборгованість розвинутих країн коливається в межах від 21–38% у Люксембургу і Швеції та відповідно до 237% в Японії. На їхньому фоні аналогічний показник України (37,4%) виглядає на перший погляд вигідно. Проте обмежені джерела покриття, надмірно розширені функції держави через недосконалість ринкового механізму та підвищені потреби у фінансуванні державних програм, порівняно висока вартість позичкових ресурсів провокують дестабілізацію державних фінансів України у довготривалій перспективі. Знепокоєння викликає і стрімке нарощування валового боргу сектору державного управління. З 2007 по 2012 рік цей показник в Україні зріс з 13,4% ВВП до 37,4% ВВП, тобто майже втричі. Обсяг валового зовнішнього боргу зріс з 56,0% у 2007 році до 76,6% ВВП у 2012 році, що перевищує критично допустимі з точки зору економічної безпеки значення.

Важливою складовою економічної динаміки є макроекономічна стабільність. Однією з найважливіших умов макроекономічної стабілізації є збалансованість бюджету і зов-

нішньоекономічних потоків, узагальнюючим показником яких є розмір зовнішнього боргу. Зростання дефіциту поточного рахунку платіжного балансу в результаті сировинної спрямованості вітчизняного експорту і низького рівня диверсифікованості товарної структури зовнішньої торгівлі; нарощування від'ємного сальдо за фінансовим рахунком через стрімкий відплив спекулятивного капіталу; зростання рівня зовнішньої заборгованості на фоні нераціонального використання іноземних кредитів спровокували макроекономічну дестабілізацію у кризовий і посткризовий період, про що свідчить стійке погіршення міжнародних позицій України за показником макроекономічної стабільності.

Навіть дещо стабілізувавши ситуацію за рахунок низького рівня інфляції за період з 2006 по 2012 рік, Україна перемістилась з 82-го місця (4,7 бала) на 107-ту позицію (4,2 бала) серед 148 країн світу (рис. 2).

Порівняння України з країнами світового господарства за показниками, які характеризують стабільність макроекономічної динаміки, під впливом негативних зовнішніх чинників, а саме: стан державного бюджету, рівень національних заощаджень, рівень інфляції, валовий борг сектору державного управління, доводить, що глибина погіршення основних макроекономічних показників України під впливом кризових явищ глобального масштабу значно перевищила аналогічну тенденцію в інших країнах світу через збільшення дефіциту державного бюджету до 4,6% ВВП; зниження рівня національних заощаджень до 10,1% ВВП; зростання валового боргу сектору державного управління до 37,4% ВВП. У порівнянні з піковим періодом кризи Україна покращила свої позиції за показниками: стан державного бюджету (дефіцит бюджету зменшився з 11,4% ВВП у 2009 році до 4,6% ВВП у 2012 році) та рівень інфляції (з 25,2% до оптимального рівня 0,6%). Наростання негативних тенденцій відбувається через високий рівень зношеності основних виробничих фондів, що поглиблюється внаслідок стрімкого зниження рівня національних заощаджень (з 18,8% до 10,1% ВВП) та валового нагромадження основного капіталу з 27,5 до 18,8% ВВП за означений період [10].

Суттєвим каналом впливу глобальної нестабільності на економіку України є банківський сектор. Саме банківський

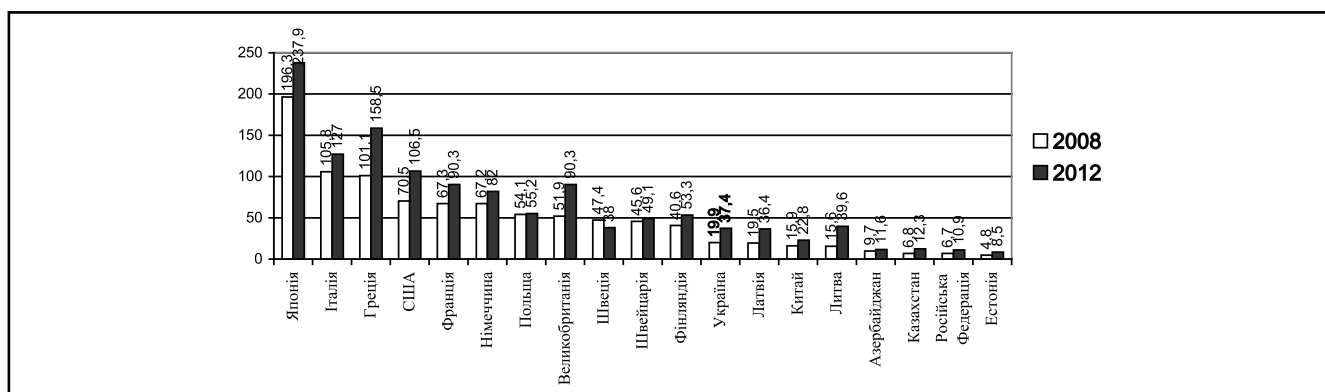

Рисунок 1. Показники зовнішньої заборгованості уряду, % ВВП

Джерело: побудовано за даними: [9].

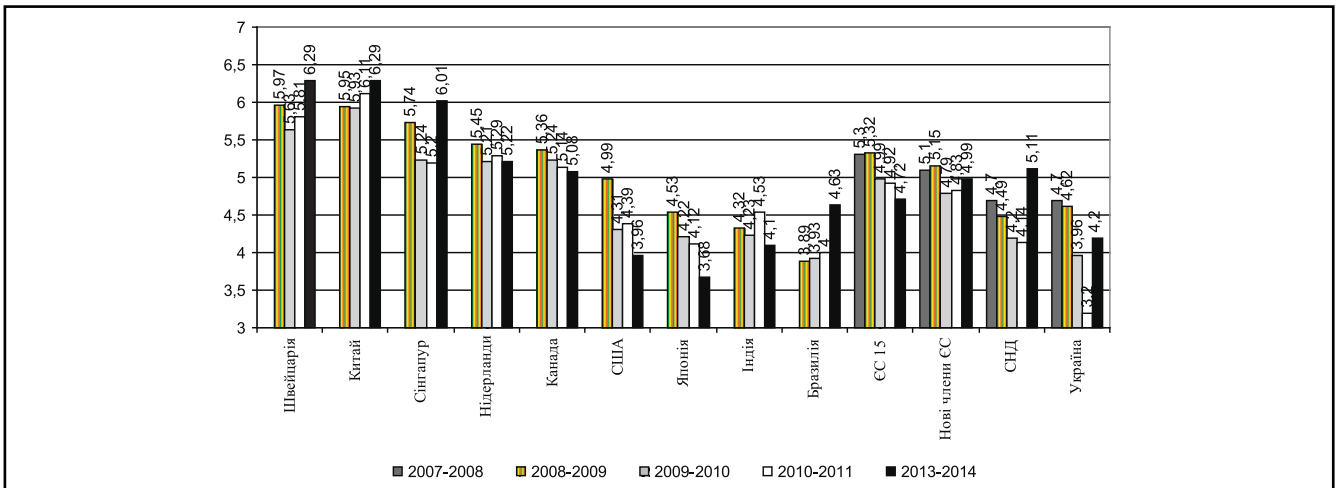

Рисунок 2. Оцінка макроекономічної стабільності України, окремих регіонів та країн світу за семибальною шкалою оцінювання

Джерело: побудовано за даними: [2].

канал став передаточним ланцюгом дестабілізуючих зовнішніх сигналів нинішньої фінансової кризи і посилив уразливість валютно-фінансової системи до зовнішніх шоків. Нестабільність функціонування банківського сектора зумовлена орієнтацією на високу прибутковість при недостатньому контролі ризиків.

Як індикатор рівня розвитку фінансового ринку міжнародні рейтингові агентства використовують показник стійкості і надійності банківської системи. Згідно з оцінками стійкості та надійності банків за методологією Всесвітнього економічного форуму Україна посідає 143-тє місце з 148 країн світу, демонструючи регрес у цій царині під тиском дестабілізації світової фінансової системи. Нестабільність функціонування національного банківського сектора зумовлено орієнтацією на високу прибутковість при недостатньому контролі ризиків, насамперед ліквідності і валютних, які підривають платоспроможність банків.

Однією з причин фінансової кризи в Україні аналітики Світового банку вважають нарощування активів банків неадекватне зростанню їхнього капіталу. В умовах високих темпів зростання обсягів діяльності банки не змогли забезпечити адекватне нарощування обсягів капіталу, внаслідок чого сформувалася негативна тенденція відставання темпів зростання капіталу від темпів зростання активів банків, підвищився ризик диспропорцій в розвитку банківської системи. Упродовж 1997–2010 років темпи зростання регулятивного капіталу банків значно відставало від зростання активів банків, що спровокувало низький рівень капіталізації банківської системи України. За цей період кредитний портфель банків зріс у 100,4 раза, а сукупний банківський капітал – лише у 35,7 раза. Як наслідок, показник адекватності капіталу українських банків знизився за визначений період з 54,4 до 19,3%. Співвідношення обсягу кредитів і депозитів в банківському секторі дорівнює майже 200% (доцільний рівень – 100%) [13].

У державах із високим рівнем такого співвідношення завжди будуть фінансові проблеми. З огляду на це важливим

завданням розвитку банківської системи і підвищення її стійкості є нарощування власного капіталу та збільшення ресурсної бази як основи для проведення кредитно-інвестиційних операцій.

Забезпечення стійкого зростання національної економіки може бути забезпечене за рахунок підвищення ефективності використання потенціалу банківської системи для фінансування реального сектору і стимулювання структурних зрушень. Аналіз кредитних вкладень у галузевому розрізі засвідчує недостатню зорієнтованість кредитного механізму України на фінансування інноваційно орієнтованих видів економічної діяльності. Банківські кредити є доступними насамперед для підприємств із високою рентабельністю, що перевищує реальний позичковий процент, і високою швидкістю обороту капіталу. Галузева структура кредитних вкладень комерційних банків, яка склалася протягом 2000–2012 років, характеризується такими особливостями. Перше місце за обсягом отриманих кредитів традиційно займають торгівля і переробна промисловість, що відповідно впливає на зростання валової доданої вартості зазначених видів економічної діяльності. Разом із тим частка кредитування переробної промисловості в загальному обсязі кредитування знизилася з 31,2% у 2000 році до 21,0% у 2013 році. У межах кредитування обробної промисловості основний обсяг кредитних ресурсів споживається базовими галузями (хімічне й металургійне виробництво) (22,8% у 2013 році) порівняно зі зниженням кредитування високотехнологічних галузей (машинобудування) до 6,7%. На фоні зростаючого кредитування швидкооборотних із коротким терміном обігу капіталу видів діяльності: операцій з нерухомим майном, оренди, інжинірингу та надання послуг підприємцям, будівництва, металургійного виробництва, поза межами доступності банківських кредитів залишаються високозатратні та капіталомісткі галузі.

Зазначений розподіл кредитних ресурсів за видами економічної діяльності свідчить, що національна банківська си-

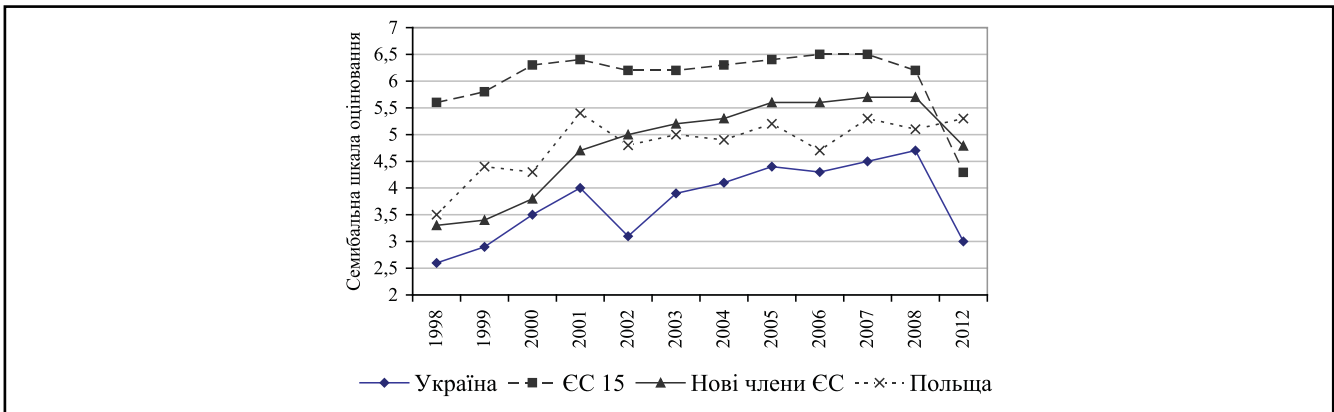

Рисунок 3. Динаміка оцінок стійкості банківської системи по окремих країнах та регіонах світу

Джерело: побудовано за даними [2, 4].

стема не сприяє позитивним структурним зрушенням в економіці у напрямі прискорення її інноваційного розвитку, а відтак, сприяє консервації структурних диспропорцій національної економіки в галузевому розрізі. Враховуючи, що інші джерела залучення капіталу, зокрема фондовий ринок, в Україні розвинені слабо, проблема фінансового забезпечення «нових» високотехнологічних видів діяльності для забезпечення довгострокового економічного зростання і підвищення конкурентоспроможності національної економіки актуалізується і в подальшому.

Висновки

Аналіз тенденцій розвитку економіки України в умовах глобальної нестабільності та порівняння національної конкурентоспроможності в розрізі окремих її факторів з аналогічними показниками інших країн світу показує, що потенціал України залишається нереалізованим. Україна істотно відстає від країн-інноваторів, країн – членів ЄС, а по рівню макроекономічної стабільності і від країн СНД.

Для забезпечення збалансованого розвитку національної економіки і максимального захисту від внутрішніх та зовнішніх шоків, що розцінюється як підвищення рівня її конкурентоспроможності, важливим напрямом економічної політики є усунення системних ризиків і запобігання їм у макроекономічній, фінансовій, виробничій та зовнішньоекономічній сферах економіки на основі: зменшення залежності економіки країни від кон'юнктури зовнішніх ринків; зростання ємності внутрішнього ринку; підвищення рівня географічної і товарної диверсифікованості зовнішньої торгівлі; зниження рівня матеріаломісткості і енергоємності виробництва; ліквідація деформованої галузевої і технологічної структури виробництва; усунення дисбалансів банківської системи; зниження рівня зовнішньої заборгованості держави; забезпечення зовнішньої стабільності грошової одиниці. Формування конкурентоспроможної економіки України повинно відбуватися з урахуванням комплексу вищезазначених факторів.

Список використаних джерел

1. World Competitiveness Yearbook. [Електрон. ресурс] – Режим доступу: www.imd.ch/research/publications/wcy/index
2. The Global Competitiveness Reports 2008–2009, 2009–2010, 2013–2014. World Economic Forum. [Електрон. ресурс] – Режим доступу: www.weforum.org
3. Рада конкурентоспроможності України [Електрон. ресурс] – Режим доступу: – <http://www.compete.org.ua>
4. The Ukraine competitiveness Report. World Economic Forum [Електрон. ресурс] – Режим доступу: www.feg.org.ua
5. Doing Business [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://www.doingbusiness.org>
6. Human Development Reports – The Human Development Index and its components [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://hdr.undp.org/>
7. The Global Corruption Barometer Reports Transparency International [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: www.transparency.org
8. Index of Economic Freedom from Heritage Foundation [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: www.heritage.org/index/Country/Ukraine
9. World economic outlook – July 09, 2013 – International Monetary Fund). – Washington, D.C. – [Електрон. ресурс] – Режим доступу: www.imf.org/external/pubs
10. Дані Державної служби статистики України. «Обсяг реалізованої продукції за основними видами промислової діяльності» – [Електрон. ресурс] – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
11. Про соціально-економічне становище України за січень–вересень 2013 року. – Доповідь Державної служби статистики України. – [Електрон. ресурс] – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
12. Кредитний рейтинг державних цінних паперів України. Прес-релізи // Міністерство фінансів України [Електрон. видання] – Режим доступу: <http://www.minfin.gov.ua>
13. Бюлетень Національного банку України № 10/2013 (247) [Електрон. видання] – Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua>
14. Перспективы развития мировой экономики // Бюлетень основных прогнозов ПРМЭ, июль 2013 года [Електрон. видання] – Режим доступу: www.imf.org